PROBLEME DE ORTOGRAFIE

APLICAREA NOII ORTOGRAFII ÎN EDITAREA SCRIITORILOR NOŞTRI*

DE

I. FISCHER

Problema editării ştiinţifice a scriitorilor din trecut a căpătat în ultima vreme o importanţă deosebită, datorită faptului că edituri cu mari răspunderi în lupta pentru desăvîrşirea revoluţiei culturale, E.S.P.L.A. şi Editura Tineretului, au datoria de cinste de a pune la îndemîna publicului nostru, într-un interval relativ scurt, întregul patrimoniu literar al generaţiilor care ne-au precedat. Cititori din ce în ce mai numeroşi sînt preocupaţi de corectitudinea ştiinţifică a ediţiilor; discutarea realizărilor şi a lipsurilor din acest domeniu atrage cercuri din afara specialiştilor în filologie: revistele literare şi presa zilnică publică recenzii asupra ediţiilor de texte, colectivele care alcătuiesc manuale şcolare nu se mai mulţumesc să reproducă un text luat la întîmplare, ci caută să stabilească versiunea autentică a fragmentelor citate.

Toţi aceşti factori cer o grijă sporită faţă de modul de editare a textelor, precum şi metode de lucru unitare: este de dorit ca acelaşi fapt, în aceeaşi epocă, să nu fie interpretat în mod deosebit în ediţii diferite, ca limitele unor eventuale modernizări sau unificări să nu varieze de la un volum la altul.

Ne propunem să discutăm mai jos cîteva probleme de transcriere a textelor limitîndu-ne la fapte din secolul al XIX-lea, secolul în care s-a creat literatura noastră modernă. Principiul de bază al transpunerii în ortografia modernă a unui text mai vechi constă în respectarea grafiei atunci cînd ea notează realitatea lingvistică şi în aplicarea ortografiei obişnuite, în cazurile cînd avem de-a face cu simple particularităţi grafice.

* Articolul de faţă are la bază o parte dintr-un referat dezvoltat în faţa colaboratorilor Editurii de stat pentru literatură şi artă. În redactarea de faţă, s-a ţinut seama de observaţiile participanţilor la discuţii.

BDD-A10276 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:13 UTC)

Va trebui să ne ocupăm aşadar de posibilitatea de a descoperi realitatea lingvistică ce se ascunde sub variatele forme ale scrierii, influenţate de tradiţie mode, interpretări greşite etc. Rezultatele la care ajungem în această expunere nu vor fi nici complete şi nici ferite de erori, dat fiind, între altele, că fonetica şi morfologia limbii romîne din secolul al XIX-lea, nu sînt încă cunoscute în amănunţime.

În transcrierea realităţii lingvistice trebuie, bineînţeles, să folosim în cea mai largă măsură cu putinţă principiile noii ortografii. Lucrul este deosebit de important şi nu lipsit de dificultăţi, deoarece, pe de o parte, noua ortografie se bucură de un prestigiu şi o autoritate general recunoscută, care a lipsit tuturor normelor ortografice precedente, şi de aceea orice abatere de la prevederile ei trebuie foarte serios fundamentată, şi, pe de altă parte, noua ortografie nu se rezumă la regulile ortografice în sens restrîns, ci interpretează unele fapte fonetice stabilind o unitate pe deasupra realităţilor dialectale; dar nu numai atît: hotărîrea privitoare la normele ortografice şi îndreptarul care o însoţeşte cuprind şi norme ortoepice şi morfologice. Şi cum aceste norme privesc exclusiv fapte de limbă contemporană, este de la sine înţeles că se vor găsi numeroase discordanţe între prevederile noii ortografii şi faptele de limbă pe care trebuie să le transcriem. O unificare totală în sensul noii ortografii nu este recomandabilă, deoarece nu avem dreptul să falsificăm apartenenţa cronologică şi dialectală a scriitorului editat. Credem de asemenea că, în cazurile în care nu putem stabili cu precizie realitatea fonetică, este de preferat, din punct de vedere ştiinţific, o transcriere mai apropiată de translitera ţie, decît o modernizare care ar putea fi eronată.

Vom începe expunerea faptelor pe care le aducem în discuţie prin urmărirea limitelor aplicării noii ortografii la textele scriitorilor noştri. În acest scop vom grupa faptele în legătură cu articolele hotărîrii cu privire la ortografie.

Folosirea apostrofului şi a linioarei nu pune probleme propriu-zsie de transcriere, totuşi prin rolul precis atribuit fiecăruia din aceste semne (linioara marcînd rostirea împreună a d o u ă cuvinte, iar aspostroful marcînd absenţa a c c i d e n t a l ă din vorbire a unor sunete[1]), dă loc la interpretări divergente într-un număr de cazuri. Cuvintele care provin dintr-o compunere în care primul element se termină cu *e* iar al doilea începe cu o vocală (*vreo*, *vreodată*, *deodată*, *deocamdată*, *deoparte*, *deopotrivă* etc.) se pot pronunţa în trei feluri: pronunţarea literară actuală recomandă contragerea în diftong a celor două vocale; în versuri ele se pot rosti în hiat iar regional *e* dispare din vorbire. Primele două pronunţări nu pot fi distinse în scris. A treia însă (*vro*, *vrodată*, *dodată*, *docamdată*, *doparte*, *dopotrivă* etc.) pune problema dacă nu ar trebui marcată printr-un semn absenţa lui *e*. Credem că toate aceste cuvinte trebuie scrise fără nici un semn de despărţire, deoarece linioara nu poate fi folosită,

[1] Vezi art. 2 al normelor ortografice şi Mic dicţionar ortografic, ed. a II-a, p. 65.

BDD-A10276 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:13 UTC)

nefiind vorba de două cuvinte rostite împreună, ci de un singur cuvînt. Apostroful de asemenea nu poate fi folosit, fiindcă nu este vorba de absența accidentală a unui sunet, ci pur și simplu de pronunțarea dură, nemuiată a consoanei precedente. În virtutea aceluiași raționament, trebuie să scriem fără apostrof sau linioară și cuvîntul *totdauna*.

Tot așa va trebui să scriem într-un singur cuvînt formele nominale negative ale verbelor, alcătuite cu ajutorul prefixului *ne-* (*nengrijit*, *nempăcat*, *nendurător*, *nentîlnind* etc.), deoarece în aceste cazuri a avut loc o contracție vocalică; de altfel, un prefix nu poate fi despărțit de cuvîntul la care se atașează.

Scrierea prepozițiilor compuse *făr'de*, *pîn'la* și a conjuncției compuse *pîn's* ridică o chestiune aparte: în acest caz este vorba într-adevăr de pronunțare împreună a două cuvinte și deci ar urma să le scriem cu linioară despărțitoare. Dar o asemenea scriere ar duce la extinderea fără măsură a linioarei: s-ar putea scrie, în virtutea aceluiași principiu, *cin-să* (*cine să*), *un-te* (*unde te*) etc. De aceea se impune altă soluție, comodă și clară: folosim linioara ori de cîte ori este vorba de o contracție vocalică, adică ori de cîte ori se întîlnesc două vocale, iar apostroful în cazurile de dispariție a vocalei finale, la întîlnirea cu consoana inițială a cuvîntului următor cu care primul alcătuiește o unitate atît în ceea ce privește pronunțarea cît și sensul. Așadar formele amintite se vor scrie cu apostrof.

Cînd însă dispariția unei vocale finale nu este condiționată de legătura cu cuvîntul următor, nu vom folosi nici un semn grafic pentru a nota lipsa vocalei, deoarece putem considera că avem de-a face cu o variantă fonetică obișnuită a cuvîntului respectiv; vom scrie deci: *degrab*, *în grab* etc. De asemenea vom socoti că e vorba de un proces fonetic normal în cazurile de dispariție obișnuită a unor sunete, fie consoane, fie vocale, în interiorul cuvintelor: *am găst*, *văzt* (= *găsit*, *văzut*, în Ardeal), *pădurle*, *iepurle* (= *pădurile*, *iepurele* în Muntenia), *țărnă* (= *țărînă*, în Moldova), *frumsețe*, *asfel*, *zavisnic* (= *frumusețe*, *astfel*, *zavistnic*, forme general răspîndite) etc. Bineînțeles că la întîlnirea a două cuvinte această dispariție este accidentală și trebuie notată cu apostroful: *sup' soare*, *sup'pat* (pentru *supt*), *las'că*, *un'te* (= *unde te*) etc.

Se va folosi de asemenea apostroful cînd absența sunetului se datorește rostirii mai repezi a unui cuvînt: *'neața* (= *bună dimineața*), *dom'le*, *dom'* (= *domnule*, *domnul*) etc.

Noua ortografie suprimă pe *u* final « dispărut din rostire ». Este vorba, cel puțin pentru unele graiuri, de apendicele labial, rotunjirea buzelor, cu care se pronunță unele consoane moi (socotim și pe *i* consonantic drept consoană moale): *ochi*, *unchi*, *bici*, *pui* etc.[1]

Chiar dacă acest apendice, dispărut din rostirea literară de azi, exista realmente în limba multor scriitori, noi nu putem să-l transcriem, deoarece

[1] Vezi art. 3 al normelor ortografice.

BDD-A10276 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:13 UTC)

u în ortografia noastră nu notează decît vocala şi consoana (sau al doilea element de diftong) *u*. Alfabetul nostru neavînd un semn special pentru a nota rotunjirea buzelor nu avem dreptul să dăm lui *u* această funcţie. Rolul de morfem al apendicelui labial face ca scrierea fără *u* final să provoace unele greutăţi (singularele *ochi*, *unghi*, *cîrmaci*, *copaci* etc. nedeosebindu-se de plural). Greutăţile acestea se rezolvă, de altfel ca în limba vorbită şi scrisă actuală, graţie contextului.

O dificultate mai serioasă este notarea consoanei finale muiate şi deseori rotunjite exclusiv dialectale: *ceri*, *altfeli*, *zidi*, *grajdi* (scris mai de mult *ceriu*, *altfeliu*, *zidiu*, *grajdiu* = *cer*, *altfel*, *zid*, *grajd*). Notarea fără *u* final ar putea deruta un cititor neavertizat (care ar citi, de exemplu, *zidi*, infinitiv, în loc de *zidi*, substantiv). Nici o altă soluţie nu este însă posibilă, deoarece nu există în limba noastră un semn special al muierii consoanelor şi de aceea trebuie să transcriem prin *i* această muiere. Reintroducerea lui *ĭ* în ortografia noastră ar fi rezolvat această problemă.

Regula scrierii lui *i*, *e*, *a*, respectiv *î*, *ă*, *ea*, după *ş* şi *j*, nu e cazul să fie aplicată scriitorilor noştri din trecut, deoarece respectarea ei ar putea da o imagine greşită a realităţii fonetice.

Punctul al cincilea al normelor ortografice, care reglementează folosirea lui *ea* şi *ia* după consoane trebuie respectat, dată fiind diferenţa destul de puţin sensibilă între cele două pronunţări. Credem chiar că şi în cazurile în care consoana *i* nu se aude de loc (ca în mold. *peatră*) regula trebuie respectată, fiindcă şi în limba literară acest *i* nu este, în multe cazuri, decît un element morfologic tradiţional (*ăştia* pronunţat, şi chiar scris în textele mai vechi, *ăştea*).

Trebuie de asemenea urmate indicaţiile articolului 6 din normele ortografice, care reglementează scrierea lui *ea* şi *ia* după *ch* şi *gh*. Acest lucru este valabil şi pentru verbul *chema*, *cheamă*, la care apar deseori şi forme cu *i*: *chiema*, *chiamă*, forme etimologice şi tradiţionale. Faptul că aceste forme alternează, la acelaşi scriitor, cu formele literare de azi ne îndreptăţeşte, în virtutea principiului că grafiile duble se interpretează pe linia indicelui de evoluţie fonetică, să unificăm scrierea în sensul formelor literare actuale.

De asemenea nu ne lovim de nici o greutate în respectarea articolelor 7 şi 8 ale normelor ortografice, articole care privesc scrierea lui *ia* după vocale sau la începutul cuvîntului.

Mai complexe sînt faptele ridicate la punctul al 9-lea privitor la scrierea lui *ie* deoarece şi alfabetul chirilic avea acelaşi semn pentru *e* şi pentru *ie*. În linii mari respectarea regulilor ortografice nu provoacă neajunsuri. Există totuşi unele cazuri în care nu avem siguranţa că pronunţarea era într-adevăr cu *ie*: cînd este precedat de o consoană labială, rostirea *e* este posibilă (*fer*, rimînd cu *cer*, *perdut*, *verme*, *ferbinte*, *pept* etc.). În aceste cazuri propunem să se cerceteze dacă la autorul respectiv există grafii duble. Dacă găsim şi

BDD-A10276 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:13 UTC)

exemple de scriere cu *ie*, acest lucru demonstrează că pronunțarea reală este *ie*; vom scrie deci peste tot *fier*, *pierdut*. La unele cuvinte însă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, nu sînt atestate decît scrieri fără *i:* formele verbului *a pieri* neaccentuate pe *e* (*perit*, *peire*), cuvîntul *împeliţat*. Pentru acestea propunem conservarea grafiei originale.

Articolele 10 şi 11 ale ortografiei se referă la transformarea lui *s* în *z* înainte de consoane sonore sau de vocale. Propunem, mai ales pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea, următoarea soluție: în limba romînă nu se poate pronunța *s* înaintea oclusivelor sonore *b*, *g*, *d;* de aceea în asemenea poziție *s* poate fi transcris *z*. În celelalte cazuri însă nu avem siguranța absolută că *s* nu ar corespunde unei pronunțări reale, de aceea propunem păstrarea lui.

Punctul al 12-lea se referă la folosirea sufixelor *-eță* şi *-eţe*, recomandînd formele în *-eţe*. Credem că trebuie păstrată forma din textul original.

Punctul al 13-lea şi ultimul care ne interesează prevede scrierea cu *i* final a particulei *-şi* de la pronume şi adverbe (*iarăşi*, *totuşi*, *acelaşi* etc.). Deoarece textele noastre prezintă grafii fluctuante, iar nuanța de pronunțare este neînsemnată (în Muntenia se pronunță muiat orice *ş* final), propunem respectarea regulii, chiar dacă cuvîntul respectiv s-ar întîlni în rimă cu un cuvînt cu *ş* final nemuiat. De asemenea credem că nu trebuie respectate grafiile *aşi*, *crucişi* etc. care apar în unele texte. În mijlocul cuvintelor însă, din cauza rostirii mai clare, particula *şi* poate fi redată aşa cum apare în scriere: *fieşcare* şi *fieşicare*.

Urmează să discutăm, în încheiere, cîteva probleme mai importante care nu se încadrează în regulile ortografice propriu-zise, dar implică fapte consemnate în indicele de cuvinte al «Micului dicționar ortografic».

Una dintre dificultățile cele mai mari în editarea textelor moldoveneşti este scrierea lui *ă* în locul lui *î*. Cîteodată această scriere corespunde realității lingvistice: *pănă*, *călcăi*, *întăi*. Alteori însă ea este arbitrară: *cănd*, *căt*, *ămbla*, gerunzii în *-ănd* şi multe altele. Dacă pentru cuvintele mai cunoscute restabilirea fonetismului corect este relativ uşoară, pentru cuvinte mai rare ea este aproape imposibilă. Accentul ne poate ajuta cîteodată, deoarece *î* poate fi accentuat şi *ă* mult mai rar. Dificultatea editorului creşte cînd avem de-a face cu texte munteneşti în care a pătruns această modă grafică, deoarece pătrunderea este sporadică şi încă mai arbitrară. Cîteodată chiar, sîntem puşi în fața unor probleme insolubile: cuvîntul *sărman*, de exemplu, are în graiul muntenesc mai vechi pronunțarea *sîrman*. Dacă găsim într-un text muntenesc *sărman* nu ştim dacă este vorba de o formă literară mai nouă sau de o grafie moldovenizantă pentru *sîrman*.

Alternanțe ale consoanelor dure şi moi se pot întîlni în acelaşi grai, la acelaşi autor, fără ca o repartiție clară să poată fi stabilită. Se întîlneşte *or*, *orce*, *orcare* alături de *ori*, *orice*, *oricare*; *ş-atunci*, *ş-încă*, *ş-îl* alături de *şi-atunci*, *şi-ncă*, *şi-l*; *ţ-am*, *ţ-o*, *ţ-este* alături de *ţi-am*, *ţi-o*, *ţi-este*. Respectarea acestei ezitări este desigur soluția cea mai bună.

BDD-A10276 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:13 UTC)

Mai complicată este problema alternanței lui *m* dur și muiat la dativul pronumelui personal aton: (*spune*)-*m*, (*dă*)-*m*, *îm* (*trebuie*), *îm* (*pare*) alături de formele literare -*mi* și *îmi*. Păstrarea acestei alternanțe ar da un aspect rebarbativ textului; unificarea, preferabilă, ar putea crea nepotriviri la rimă. Propunem totuși unificarea.

În aceeași ordine de idei se cuvine să semnalăm falsele literarizări ale scriitorilor moldoveni (formele se găsesc apoi și la scriitorii munteni): *stringe*, *țerm*, *respunde*, *șepte*, *reu*, *seu* etc. în loc de *strînge*, *țărm*, *răspunde*, *șăpte*, *rău*, *său* etc. Aceste forme se explică, cel puțin în parte, prin existența unor corespondențe fonetice similare între graiul moldovenesc și limba literară: *strînge* față de *stringe*, *înțăpa* față de *înțepa*, *răle* față de *rele* etc. Credem că în cazuri de felul amintit trebuie să conservăm grafia din text, deoarece revenirea la formele moldovenești ar fi în contradicție cu voința autorului iar schimbarea textului în sensul limbii literare actuale ar face să se insereze uneori în text elemente care nu aparțin în realitate vorbirii autorului. Conservarea este cu atît mai recomandabilă cu cît există posibilitatea ca unele din aceste cuvinte să fie chiar pronunțate în felul de mai sus. Scrieri similare apar încă din secolul al XVI-lea[1]. La scriitorii munteni fenomenul poate fi interpretat ca o simplă grafie, restabilirea formelor literale actuale fiind deci posibilă.

Scrierea cu *s* în loc de *z* și *x* ar putea fi conservată deoarece pare să fie o pronunțare reală (persistă și astăzi), chiar dacă este afectată: *poesie*, *musică*, *esil*, *esperiență*, *esecuție*, *esact* etc. Bineînțeles că nu o vom respecta în cazurile cînd pronunțarea este evident alta: *lucreasă*, *reson*, *devisă*, *cas* etc. se vor scrie cu *z*; vom folosi de asemenea grafia actuală ori de cîte ori avem dovada că autorul pronunța în felul limbii literare actuale (grafii duble, deosebiri între ediții, între manuscris și textul tipărit etc.).

Doă, *noă*, *a doa* se vor transcrie cu *u* între vocale în hiat (deci: *două*, *nouă*, *a doua*) deoarece pronunțarea redată de cele două grafii este identică. Tot așa *zioa* se va transcrie *ziua*. Poate că la fel ar trebui procedat în cazurile de tipul *nuiao*, *agao*, *steao*, *ocao*, care reprezintă *nuiaua* etc. Totuși am găsit în Anton Pann rima *nuiao* cu *ia-o*, ceea ce ne face să credem că pronunțarea acestor cuvinte se deosebea totuși de cea actuală.

Încheiem cu cîteva observații de morfologie. În general morfologia trebuie păstrată neschimbată. Vom transcrie deci *nopței*, *mărirei*, *curței* în cazul cînd textul dă aceste forme. Bineînțeles că grafiile *nopții* cu *i* fără semnul scurtimii trebuie transcrise cu doi *i*, cele cu doi *i* trebuie transcrise cu trei. În cazuri ca *corăbii*, *Grecii* (în loc de *corăbiei*, *Greciei*) cu al doilea *i* scurt la genitivul articulat, trebuie să menținem această grafie, deoarece în pronunțarea curentă, ori de cîte ori accentul cade pe silaba care precede imediat pe *i*, se produce contracția lui *i* din temă cu cel al articolului.

---

[1] Cf. Al. Rosetti, Istoria limbii române, vol. VI, București, 1946, p. 124 și urm., 168.

BDD-A10276 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:13 UTC)

Se pune întrebarea dacă în cazuri de plural însoțit de dativul posesiv (*ochi-mi*) respectăm principiul morfologic și scriem *ochii-mi*, sau cel fonetic și scriem, ca autorii, *ochi-mi*. Aș înclina către prima soluție, mai clară.

Cazul lui *sunt* merită o discuție mai amplă. Nu știu dacă avem dreptul, mai ales pentru sfîrșitul secolului, să înlocuim pe *sunt* prin *sînt*. Știm cu toții cît de răspîndit este *sunt* în pronunțarea păturilor celor mai largi. Această formă apare încă din vremea scrierii chirilice (o găsim, de exemplu, în « Dacia literară » din 1840 și sporadic în a doua ediție a « Spitalului amorului » de Anton Pann, din 1852; apariția în această lucrare cu caracter popular dovedește că *sunt* era răspîndit în vremea aceea). De asemenea, dicționarul de rime al lui Eminescu are pentru *sunt* rime în *-unt*[1].

În expunerea noastră n-am epuizat, desigur, toate problemele care se întîlnesc în transcrierea textului unui autor. Ne-am oprit numai asupra faptelor celor mai frecvente, unde o unificare prealabilă a principiilor este strict necesară. Soluțiile la care am ajuns ar putea părea uneori discutabile, neconvingătoare. De aceea credem nimerit să se organizeze o discuție publică în jurul acestor probleme, concluziile care se vor trage urmînd să fie introduse într-o eventuală anexă la o viitoare ediție a Dicționarului ortografic, căpătînd astfel o consacrare oficială.

[1] Faptul acesta ne-a fost semnalat de tov. prof. D. Panaitescu-Perpessicius.

BDD-A10276 © 1955 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:54:13 UTC)